

FEATURES OF TRANSLATION OF SOCIAL AND POLITICAL PHRASEOLOGICAL UNITS

Iskandar Khalilov

*2nd-year Master's student in Linguistics
 Oriental university
 Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: phraseological unit, written translation, oral translation, alternative translation, literal translation, descriptive translation, political metaphor.

Received: 03.04.25

Accepted: 05.04.25

Published: 07.04.25

Abstract: As is known, socio-political phraseology is currently the richest layer of modern phraseology. The form and method of translating a selected socio-political text are among the main issues of linguistics and translation studies. The article examines examples of translating socio-political phraseological units in Arabic.

ИЖТИМОЙ - СИЮСИЙ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛARNI TARJIMA QILISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Iskandar Xalilov

*Oriental universiteti
 Lingvistika mutaxassisligi 2-kurs magistranti
 Toshkent, O'zbekiston*

МАQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: frazeologizm, yozma tarjima, og'zaki tarjima, muqobil tarjima, so'zma - so'z tarjima, tavsifli tarjima, siyosiy metafora.

Annotatsiya: Ma'lumki, hozirgi vaqtida ijtimoiy-siyosiy frazeologiya zamonaviy frazeologiyaning eng boy qatlami hisoblanadi. Tanlab olingan ijtimoiy-siyosiy matnni qaysi usulda tarjima qilish shakli va uslubu tilshunoslik va tarjimashunoslikning asosiy masalalaridan biridir. Maqolada arab tilidagi ijtimoiy - siyosiy frazeologizmlarni tarjima qilish masallari ko'rib chiqiladi.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Искандар Халилов

*Магистрант 2-го курса по специальности "Лингвистика"
 Восточный университет*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: фразеологическая единица, письменный перевод, устный перевод, альтернативный перевод, дословный перевод, описательный перевод, политическая метафора.

Аннотация: Как известно, общественно-политическая фразеология в настоящее время является наиболее богатым пластом современной фразеологии. Форма и метод перевода избранного общественно-политического текста являются одними из основных вопросов лингвистики и переводоведения. В статье рассматриваются примеры перевода общественно-политических фразеологизмов в арабском языке.

Ijtimoiy – siyosiy terminologiya sohasida frazeologiyaning o‘rni kattadir. Arab tilida mamlakatning ijtimoiy-siyosiy hayoti bilan bog‘liq frazeologizmlar juda ko‘p qo‘llaniladi. Bularga ijtimoiy-siyosiy hayot hodisalarining terminologik nomlari, siyosatchilar tomonidan ishlatiladigan an‘anaviy frazeologik birliklar, shuningdek, muayyan siyosatga tegishli yoki uning asosiy urg‘ularini o‘zida jamlagan maxsus so‘zlar va iboralar kiradi.

Frazeologiya (frazeologik birliklar) – semantik va intonatsion birlikka ega bo‘lgan, leksik jihatdan bo‘linmas, barqaror so‘z birikmalarining umumiy belgilaridir.

Frazeologik birliklar ma‘lum bir sohaga biriktirilgan bo‘lib, ularni din, iqtisod, siyosat bilan bog‘liq frazeologik birliklar kabi guruhlarga ajratish mumkin. Hozirgi vaqtida ijtimoiy-siyosiy frazeologiya zamonaviy frazeologiyaning eng boy qatlami hisoblanadi.

Bundan tashqari shuni ko‘rsatib o‘tish joizki, so‘nggi paytda turli tillarga alohida leksik birliklar yoki terminlarning emas, balki butun bir boshli so‘z birikmalari, aniqrog‘i, frazeologizmlarning faol kirib borish jarayoni kuzatilmoqda. Ko‘pgina tillar chet tilidan o‘zlashgan frazeologizmlarga boy. Misol tariqasida, arab tiliga ham, o‘zbek tiliga ham kirib borgan siyosiy diskursdagi ayrim birikmalarni ko‘rsatamiz.

الصحافة / الفضائح مجلات / الفضائح جرائد الصفراء – sariq matbuot

السياسي المطبخ – siyosiy oshxona

الخامس الطابور – beshinchi kolonna

الضوء الخضر [4:34] – yashil dunyo

So‘nggi paytlarda ijtimoiy-siyosiy frazeologiya ko‘plab mamlakatlarda tadqiqot mavzusiga aylandi, biroq arab tilining ijtimoi-siyosiy frazeologiyasi arab siyosiy nutqining kam o‘rganilgan qatlamidir.

Har qanday ijtimoiy-siyosiy frazeologiya sohasiga qo‘l urgan tadqiqotchi, avvalambor, arab tilining ijtimoiy - siyosiy frazeologiyasining xususiyatlarini gazeta maqolalari, zamonaviy ommaviy axborot vositalari va BMT so‘z birikmalarining misollarida o‘rganish; ijtimoiy - siyosiy

frazeologiyani ularning janrlariga ko‘ra tasniflash; frazeologik birliklarni o‘zbek tiliga tarjima qilishning xususiyatlarini o‘rganishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi [2:130].

Eng birinchi navbatda, tanlab olingen ijtimoiy-siyosiy matnni qaysi usulda tarjima qilish shakli ham asosiy ilk qadamlardan biri hisoblanadi. Rasmiylashtirish va qabul qilishga ko‘ra, ijtimoiy-siyosiy yoki umumiy tarjima:

- ko‘rib yozma (yozma matnning yozma tarjimasi);
- ko‘rib og‘zaki (yozma matnning og‘zaki tarjimasi);
- tinglab og‘zaki tarjima;
- tinglab yozma tarjima kabi turlarga bo‘linadi.

Tarjimaning bunday turlari ustida ishslashda ko‘rib yozma tarjimadan boshlash maqsadga muvofiq. Keyin esa tayyorgarlik bilan yoki tayyorgarliksiz ko‘rib og‘zaki tarjimaga, eshitib og‘zaki tarjimaga o‘tish kerak. Bu bilan ikki taraflama, bir taraflama tarjima, xat boshi jumlali, izchil tarjima va qaydli tarjima ustida mashq qilib hamda ta‘limning texnik vositalarini jalb qilgan holda rasmiylashtirish va qabul qilishga ko‘ra tarjimaning to‘rtinchi turi – chiqish, bayonot, xabarlarni eshitib yozma tarjimasiga o‘tgan ma‘qul.

Rasmiy-ishchi hujjatlar birinchidan, mantiqiyligi va bayon etish ohanggining rasmiyligi, bir oz tantanavor uslubi bilan farqlanadi. Ikkinchidan, ularda ma‘lum siyosiy-huquqiy ko‘rsatmalar berilganligi tufayli aniq belgilangan huquqiy xarakterga ega bo‘lib, fikr buyruq-amriy usulda bayon etiladi. Ko‘rsatilgan tipdagи hujjatlar doim ekspertlar tomonidan o‘rganib boriladi, nashrda va ilmiy tadqiqotlarda sitata keltiriladi hamda qisman yuridik xususiyatga ega bo‘ladi.

Shu tufayli tarjimada ushbu tipdagи matnlarning uslubiga ham, terminshunosligiga ham katta e‘tibor berish lozim bo‘ladi. Ushbu hujjatlarning terminshunosligi o‘zining standartliligi va qolipliligi bilan ajralib turadi. Uni bilmasdan turib tarjimon muvofiq hujjatlar matninining adekvat, rasmiy tarjimasiga erisha olmaydi.

أَسْلَحَةً تَمْتَلِكُ دُولَةً ( ) نُوْرُوْيَّةً دُولَةً ( ) نُوْرُوْيَّةً so‘z birikmasini “yadro mamlakati” yoki “yadro quroliga ega davlat” deb tarjima qilish zinhor befarq emas. Dunyo yuzini ko‘rgan ko‘pgina hujjat, shuningdek maxsus lug‘at va glossariylarda rasmiy mustahkam o‘rnini topgan termin va terminologiya iboralari o‘zgarmas ko‘rinishda matndan matnga o‘tib boraveradilar. Tarjimonning u yoki bu sabablarga ko‘ra bu turdagи hujjatlar terminologiyasi tarjima amaliyotidan chetlashga urinishi shaxsiy interpretatsiya ahamiyatini behuda kuchaytirishi mumkin. Va materialni bu bilan u yoki bu masala bo‘yicha mavjud ta‘rif bilan ixtilofga olib kelishi mumkin [1:103].

Shuni yodda tutish lozimki, tarjima amaliyotida o‘rnashib qolgan xalqaro siyosiy-diplomatik terminologiya bir kunda paydo bo‘lmagan, balki bu terminlar ortida u yoki bu bahsli terminlar yuzasidan o‘zaro kelishish maqsadida talay vaqt va kuch sarf etgan diplomatlarning yillab, boringki o‘n yillab olib borgan shiddatli kurashi turibdi.

Ikkinchi tomondan, agar hujjatning mazmuni, g‘oyasi shuni talab esa, tarjimon yangilikni taklif etishdan qo‘rmasligi kerak. Tabiiyki, har bir muayyan vaziyatda u yoki boshqa variantni tanlash kontekstga bog‘liq bo‘ladi.

O‘zbek siyosatchilari keng qo‘llaydigan tamoyil, aqida, naql, maqollar tarjimasiga kelsak, frazeologik iboralar tarjimasi amaliyotda juda ehtiyojkorlik va zehnlilikni talab qiladi.

Frazeologizmlar (maqol, matal va idiomalar)ning ma‘nosi kontekst ichida ochiladi. Binobarin, muayyan iboraning ma‘nosini ochish uchun uni kontekst ichida olib qarash lozim. To‘g‘ri, ikki yoki bir nechta tilda ham shaklan, ham mazmunan, ham ma‘noviy tarafdan aynan muvofiq keladigan mutlaq ekvi-valentlar ham topiladi. Biroq bunday mutlaq ekvivalentlar soni kam. Aksariyat hollarda tarjimon har bir maqol, matal yoki idiomaga, asarda tasvirlanayotgan voqealar mazmuni, obekt, milliy muhit va uslub xususiyatiga ko‘ra, o‘z tilidan muqobil yoki monand birikmalar topib qo‘yadi, yoki ularni so‘zma-so‘z tarjima qiladi. Shunga ko‘ra, ayni bir xil maqol yoki idiomani ham bir qancha o‘rinlarda, ma‘noga qarab, har xil o‘girish mumkin. Binobarin, har qanday hollar uchun bab-baravar muvofiq keladigan tayyor retsept berish amri mahol.

Maqol, matal va idiomalar tarjimasida uch prinsip hukm suradi:

asl nusxadagi frazeologizmga tarjima tilidan teng qiymatli ekvivalent qidirib topish;

asar o‘girilayotgan tildan monand muqobil variant topib qo‘yish;

frazeologizmni aynan, so‘zma-so‘z tarjima qilish.

Ijtimoiy-siyosiy frazeologizmlarning ayrimlarini aynan arab tilidagi shakli bilan birga ko‘rib chiqamiz:

ijtimoiy integratsiya - الاجتماعي للإدماج

demografik portlash - الإنجاب طفرة

hududiy dengiz - إقليمي بحر

siyosat va amaliyot - والممارسة السياسات

“yashil quti” siyosati , الخضراء الحزمة سياسات - الأخضر الصندوق سياسات

ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkich - اقتصادي اجتماعي مؤشر

moliyaviy-iqtisodiy sektor - والاقتصاد المالية فرع

ijtimoiy marketing - اجتماعي تسويق

ijtimoiy buxgalteriya - الاجتماعية المحاسبة

“uchinchi dunyo” tarmog“i - الثالث العالم شبكة

Ijtimoiy - siyosiy frazeologik birliklar, odatda, asosiy siyosiy tushunchalarni aks ettiruvchi ijtimoiy - siyosiy sohaning kalit so‘zları atrofida shakllanadi. Keling, ba‘zi kalit so‘zlarni ko‘rib chiqaylik:

хукм

soviet hokimiyyati – السوفياتي الحكم

الحكم إلى وصل – hokimiyatga kelish
 غيابي حكم – sudlanuvchining kelmaganligi sababli da‘vogar foydasiga sud qarori
 حزب –
 سياسي partiya – siyosiy partiya
 العمال حزب – ishchi partiya
 مستوى –
 المراقبة مستوى – nazarat darajasi
 المخزونات مستوى – qimmatli qog‘ozlar darajasi
 الحيز –
 سياسي soha – siyosiy soha
 الإنساني الحيز – gumanitar makon
 المشترك المعلومات حيز – umumiy axborot makoni

Ko‘rib turganimizdek, bu so‘zlar atrofida, asosiy tarkibiy qismlar atrofida bo‘lgani kabi, ko‘plab frazeologik birliklar hosil bo‘ladi. Siyosiy tilshunoslik sohasidagi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy siyosiy muloqotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri uning metaforikligidir [5:77].

Metafora – mos keladigan hodisalarining o‘xshashligi asosida so‘zlar va iboralarni majoziy ma‘noda ishlatishdan iborat, eng keng tarqalgan va muhim o‘xshatish shakli. Metafora taqqoslashni o‘z ichiga oladi, lekin uni maxsus tarzda ifodalaydi.

Ko‘pgina siyosiy metafora siyosatchilarning nutqida va ommaviy axborot vositalarida foydalanadi va bir necha bor takrorlanadi, bu esa frazeologiya tarkibida siyosiy metaforani ko‘rib chiqishga imkon beradi. Masalan, المشكلة مصدر (muammoning manbai).

A.P. Chudinovning ma‘lumotlariga ko‘ra, ko‘pincha zamonaviy siyosatchilar “jinoyat”, “urush”, “kasallik” kabi so‘zlardan foydalanib, boshlang‘ich konseptual sohalariga yaqin metaforaga aylantirishadi:

باردة حرب – sovuq urush
 المعلوماتية الحرب – axborot urushi
 مهني مرض – professional kasallik

A.P. Chudinovning fikriga ko‘ra, “teatr”, “sirk”, “o‘yin” tushunchalari bilan siyosiy metafora hali ham siyosiy nutqda faol qo‘llanilmoqda [3:32]. Misol uchun:

السياسي المشهد – siyosiy sahna
 السياسية الألعاب – siyosiy o‘yin
 السياسية الدراما – siyosiy drama
 المباريات نظرية – o‘yin nazariyasi

Ijtimoiy - siyosiy frazeologiya ikki guruhga bo‘linadi: a) frazeologik birlik-terminlar va b) terminologik xarakterga ega bo‘lmagan frazeologik birliklar.

Frazeologik birlik-terminlar mintaqaning ijtimoiy - siyosiy hayotining asl haqiqatlarini anglatadi. Masalan: prezident respublikasi – رئاسية جمهورية.

Terminologik xarakterga ega bo‘lmagan frazeologik birliklar esa ijtimoiy - siyosiy kurashning asosiy tamoyillari va xususiyatlarining shakllanishini ifodalaydi. Terminologik xarakterga ega bo‘lmagan frazeologik birlik – bu odamlar tomonidan eslab qolingan va muayyan hodisa yoki siyosatchi bilan bog‘liq bo‘lgan iboralar, terminlar va aforizmlar.

Ijtimoiy - siyosiy frazeologiya murakkab, ko‘p o‘lchovli hodisa. Bunday frazeologiyaning janrlari bir qator sabablarga ko‘ra guruhanishi mumkin: haqiqatning umumlashtirilishi tabiatiga ko‘ra, siyosiy haqiqatlarga ko‘ra, vazifasiga ko‘ra. Ijtimoiy - siyosiy frazeologiyaning janrlarini uning funksional xususiyatlariga qarab ko‘rib chiqamiz.

Funksiyaga ko‘ra, siyosiy frazeologiya integratsiya, yo‘nalish va agonallik belgilarini o‘z ichiga oladi. Agonal belgilari siyosiy faoliyatga jalb qilish uchun mo‘ljallangan bo‘ladi. Shuni ta‘kidlash kerakki, terminologik xarakterga ega bo‘lmagan frazeologik birliklar vaqt o‘tishi bilan yoki ulardan foydalanish hududidagi vaziyatning o‘zgarishiga qarab biroz farq qilishi mumkin. Agonal belgining o‘zgarishiga misol sifatida “Arab bahori” voqealarining quyidagi shiorini ko‘rish mumkin: الشعب يزيد النظام إسقاط (Xalq rejimni ag‘darishni istaydi).

“Arab bahori” voqealarining markaziy shiori “النظام اسقط يزيد الشعب” – Xalq rejimni ag‘darishni istaydi” shaklidagi shior edi. Shuni ta‘kidlash kerakki, shorda adabiy arab tili ishlatilgan, chunki butun arab dunyosida tushunilgan, keyin bu shior darhol xalqqa Yetib kelgan. Ushbu shior Tunisda paydo bo‘ldi. Misrda isyonchilar bu shiorni hech qanday o‘zgarishsiz ishlatishgan. Xuddi shu shior Liviya, Yaman, Bahrayn va Suriyada ishlatilgan.

Falastinda esa shior “القسام ينهي الشعب” – “Xalq bo‘linishni tugatishni xohlaydi” shaklida o‘zgardi.

Suriyada shior hech qanday o‘zgarishsiz ishlatilgan, ammo Bashar al-Assad hukmronligi davrida uning rejimining tarafдорлари jumlaning ikkinchi qismini almashtirish bilan shiordan boshqacha tarzda tarfoydalanganlar: “الأسد بشار يزيد الشعب” – “Xalq Bashar al-Assadni xohlaydi”.

Ko‘rib turganimizdek, bu agonal belgi xalqni inqilobga jalb qilish uchun mo‘ljallangan. Ushbu shiorda chaqiruvning nutq aktlari va talablari ustunlik qiladi. Ya‘ni, bu shior siyosiy harakatlar jarayonida bevosita siyosiy kurash vositasi sifatida ishlatiladi. Shuni ta‘kidlash kerakki, frazeologik birliklarning tarjimasi sinonim, polisemiya va omonimiya kabi hodisalar tufayli alohida qiyinchilik tug‘diradi.

Ijtimoiy - siyosiy frazeologiya tadqiqotlari bizga quyidagi o‘zaro munosabatlarni ajratishga imkon beradi:

To‘liq frazeologik muqobillar, ya‘ni grammatik tuzilishning leksik tarkibiga mos keladi:
 hayot darajasi – المعيشة مستوى
 minalar maydoni – الأ GAM حقل
 inson xavfsizligi tarmog – البشري للأمن شبكة i
 kimyoviy urush – آيميائية حرب

Qisman frazeologik muqobillar kichik shaxsiy leksik yoki grammatik farqlarga ega. Arab va o‘zbek tillarining frazeologik birliklari orasida qisman frazeologik ekvivalentlar ikki guruhga bo‘linishi mumkin:

Ma‘no, uslubga mos keladigan, ammo leksik tarkibda biroz farq qiladigan frazeologik birliklar:
 ا السوق اقتصاد رحـط –

Ma‘no, uslubga mos keladigan, ammo grammatik kategoriya bilan ajralib turadigan (masalan, ism ma‘nosiga ega bo‘lgan raqam):

ijtimoiy siyosat – الاجتماعية السياسة;
 boshqaruvi siyosati – الادارة سياسة

Frazeologik analog – o‘zbek tilidagi majoziy frazeologiya birligi ma‘no jihatidan arabcha frazeologik birlikka o‘xshash, ammo boshqa tasvirga asoslangan:

demografik portlash – الجنـاب طـفـرة.

Tavsifli tarjima – arabcha frazeologik birlik ma‘nosini o‘zbek tilidagi so‘zlearning erkin kombinatsiyasi bilan uzatish: sudlanuvchining kelmaganligi sababli da‘vogar foydasiga sud qarori – “غـيـابـيـ حـكـمـ” [6:52].

Umuman olganda, frazeologik birliklarni tarjima qilish nazariy va amaliy qo‘llanmalar va nashrlarga katta e‘tibor beradi, shuningdek, tarjima qilishning turli usullari tavsiya etiladi.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Акаш Б.А. Анализ перевода политического интервью с русского языка на арабский // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2011. № 1 (24).
2. Белкин В.М. Арабская лексикология. – М.: МГУ, 1975.
3. Будаев Э.В., Чудинов А. П. Зарубежная политическая лингвистика. – М.: Наука; Флинта, 2008.
4. Muhammad Hasan. ‘Ilm al-ishtiqaq nazariyyan va tatbiqiyyan. al - Qahira. Maktaba al - Adab. 2005.
5. Пантиухин Н.Я. Арабский язык: общественно-политический перевод. ISBN: 978-5-9228-1580-2. – М.: МГИМО-Университет, 2017.
6. Селезнева Г.Я. Политическая фразеология: учебно-методическое пособие по специальности 020200 / Селезнева Г.Я. – В.: 2004.